

Tiede ja etiikka

Jos kaikki olisi käynyt suunnitellusti, olisin aloittanut tämän pääkirjoituksen onnittelemalla syntymäpäiväsankaria – yliopistouudistushan täytti vuoden alussa viisi vuotta – ja olisin tarkastellut, mitä uudistus on merkinnyt tieteen ja opetuksen sekä rivitutkijan ja -opettajan kannalta ja olisin myös tehnyt vertailuja Ruotsiin, mutta se kaikki jääköön toiseen kertaan. *Historiallisen Aikakauskirjan* toimitus kohtasi nimittäin eettisen ongelman, joka liittyi kuvien käyttöön ja joka johdatti kokonaan toisen aihepiirin pariin.

Kyse ei sentään ollut profeetta Muhammedin kuvan tai pilakuvan julkaisemisesta, mutta yhtä lailla vaikeasta asiasta: voiko kuolleita ja nimenomaan väkivaltaisella tavalla kuolleita ihmisiä esittäviä kuvia julkaista silloin, kun ruumista on selvästi häpäisty? Olli Kleemolahan käsittelee tässä numerossa suomalaisten sotilaiden talvi- ja jatkosodan aikana ottamia kuvia kuolleista venäläisistä naisista. Varsinkin sodissa tapahtuu monenlaisia ihmisoikeuksien loukkaamisia, ja tieteellinen tutkimus voi paitsi tuoda esiin sodan raadollisen arjen vaiettuja puolia myös tulkita ja selittää niitä. Toimitus joutui kuitenkin pohtimaan kuvien julkaisemisen tarvetta ja asiallisuutta, koska vainajillakin on ihmisarvonsa. Pohdinnoissa tuotiin esiin se, että jos asiaa on jo käsitelty havainnollisesti tekstissä, kuvalla ei välttämättä ole tieteellistä lisäarvoa. Toisaalta jos analyysi selvästi perustuu kuviin ja tulkinta sinänsä on asiallista, julkaisemiselle ei pitäisi

olla tieteelliseltä kannalta estettä vaan kuvat pitää nähdä olennaisena osana tutkimusraporttia metodin, analyysin ja tulosten havainnollistamisen kannalta. Lisäksi kuva korostaa tutkittavan ilmiön eettistä puolta pakottaessaan katsojan ottamaan kantaa kuvaamaansa ihmisoikeuksien loukkaamiseen.

Kuten tämän lehden sivuilta nähdään, lopputulos on kompromissi: artikkeli on julkaistu kahden kuvan kera, mutta ruumiinhäpäisyn yksityiskohtia on taitossa teknisesti häivytetty. Tätäkin ratkaisua voi kritisoida, niin kuvien julkaisemista kuin niiden osittaista sensurointia, mutta eettiset kysymykset ovat paitsi vaikeita myös pohjimmiltaan maailmankatsomukseen perustuvia mielipidekysymyksiä – yhtä ehdottoman oikeaa ja varsinkaan helppoa vastausta niihin tuskin löytyy. Joku päätös pitää useimmiten kuitenkin tehdä, ja tässä koskevassa tapauksessa toimitus ja viime kädessä päätoimittaja päätti näin.

Toimituksen tästä aiheesta käymä keskustelu poiki myös oivalluksen ”vaikeista historioista” – aiheista, joiden parissa työskenteleminen on historian tutkijalle tavallista vaikeampaa. Helppoa tutkimusaihetta on tuskin kellään. Nyky-yliopistossa jo tutkimusajan löytäminen on aiheesta riippumatta niin sanotusti haasteellista, ja moni tutkija saa kuluttaa paljon energiaa saadakseen rahoitusta hankkeelleen. Silti on selvää, että jotkut aiheet ovat eettiseltä ja mentaaliselta kan-

nalta vaikeampia lähestyä ja kuvata kuin toiset, joskin eri syistä. Rintaman arki ja *Historiallisen Aikakauskirjan* viime numerossa teemaosiona käsitelty kuolema ovat esimerkkejä aiheista, jotka kysyvät tutkijalta tietynlaista luonteenlaatua ja -lujuutta. Suomen historiassa vuoden 1918 tapahtumat ja eräisiin kansallisen historian merkikhenkilöiksi nostettuihin yksilöihin liittyvät tulkinnat voivat nekin olla hankalia, ainakin kun tutkija esittää ne julkisesti: tulkinnoille löytyy herkemmin vastustusta suuren yleisön keskuudessa kuin jos tutkii kaukaisempaa historiaa ja tunteuttamampia yksilöitä. Tosin toisen tutkijan voi huonolla onnella saada aggressiivisesti vastaansa oli aihe mikä tahansa, jos oma tulkinta menee liiaksi ristiin kollegan jo dogmiksi nostaman tulkinnan kanssa.

Rikoksia ja väkivaltaa käsittelevät lähteet vaativat nekin tutkijalta kykyä sulkea tunteensa tai ainakin ylenpalttinen myötäläminen tutkimuksen teon ulkopuolelle – asia, mikä ei käytännössä aina ole helppoa. Jokin aika sitten etsiessäni 1600-luvun oikeudenkäyntipöytäkirjoista tietoja eräistä siviilioikeudellisista asioista silmäyksivät turhankin yksityiskohtaiseen kuvaukseen pikkulapsen kuolemaan johtaneesta tapahtumaketjusta ilmeisen väkivaltaisen isän käsissä. Todistajalausunnot ja myöhemmin pöytäkirjoista paljastuva tieto, että oikeus oli katsonut pelkän kirkkorangaistuksen riittävän tässä tapauksessa, häiritsivät rehellisesti sanoen keskittymistä omaan aiheeseen sinä iltana. En voinut olla ajattelematta, että lakien mukaan oikeudella olisi ollut mahdollisuus langettaa kovempi tuomio. Tapaus myös muistutti media uutisointeja Suomessa ja Ruotsissa viime aikoina tapahtuneista lasten kuolemista väkivaltaisten lähiomaisten käsissä. Menneisyyden väkivaltarikollisuutta koskevia tutkimuksia on kuitenkin tehty

ja on edelleen välttämätöntä tehdä, jotta ymmärtäisimme yhtäläisyydet ja eroavaisuudet oman aikamme arvojen ja käytäntöjen kanssa, eikä tutkija voi kyynelehtiä jokaisen ihmiskohtalon vuoksi. Esimerkiksi holokaustin tai erilaisten diktatuurien uhreja koskevassa tutkimuksessa se olisi suoranaisten tutkimuksen etenemisen este. Silti en väitä, että historioitsijan tulisi olla pelkkä tunteeton menneisyyden tulkki – kullekin tekee varmasti hyvää joskus pysähtyä pohtimaan omaa suhtautumistaan tutkittavaan aiheeseensa ja siihen liittyviin monitahoisiin eettisiin kysymyksiin.

Historioitsija voi törmätä kiperiin eettisiin kysymyksiin sinänsä harmittomilta vaikuttavien aiheiden yhteydessä. Kirkonkirjoja on vanhaan käytetty sukututkimuksessa ja laajemminkin yhteisö- ja väestöhistoriallisissa tarkasteluissa. Kirkonkirjojen digitointihankkeet ovat helpottaneet niiden sisältämien tietojen hyödyntämistä, mutta Suomessa tietosuoja sallii vain 125 vuotta vanhempien aineistojen julkaisemisen internetissä, mikä siis ulottaa yksilönsuojan suomalaisten keskimääräistä elinikää merkittävästi pidemmäksi ajaksi. Seurakunnat ovat puolestaan ryhtyneet rajoittamaan tietosuojan nimissä tutkijoiden mahdollisuuksia lukea omatoimisesti sata vuotta nuorempia kirkonkirjoja. Lähihistorian tutkimuksesta on siis tehty vaikeampaa kuin mitä olemassa olevat lähteet mahdollistaisivat. Mutta tämäkin ongelma on maailmankattomuksellinen: onko kaikkea saatava tutkia ja onko tieteen intressi suurempi kuin yksilön oikeus pitää oma elämänsä ja taustansa omana tietonaan?

MARKO LAMBERG

marko.lamberg@historia.su.se

marko.lamberg@helsinki.fi

marko.lamberg@uta.fi